मौष्टा, स्त्री, मुष्टिप्रहरणक्रीड़ा। इत्यमरः।३।५।५॥ "मुष्टिप्रहरणं अस्यां क्रीड़ायां मौष्टा या:(अण्) स्त्रियां त्रिरिति टिड्डिः ययोर्लोप इति इकारलोपः। स्त्रियामत इत्याप्।" इति तट्टीकायां भरतः॥

मौहूर्त्तः, पुं, (मुहूर्त्तं अधीते वेद वा। मुहूर्त्त+ "तदधीते तद्वेद।" ४।२।५०। इत्यण्।) ज्योतिर्व्वित्ता। इत्यमरः। २। ८। १४॥ (यथा, महाभारते। १२। २२१। ४६।

"भिक्षुकाः प्राड्विवाकाश्च मौहूर्त्ता देवचिन्तकाः॥")

मौहूर्त्तिकः, पुं, (मुहूर्त्तं तद्बोधकं शास्त्रमधीते वेद वा। मुहूर्त्त+"क्रतूक्थादिसूत्रान्तात् ठक्।" ४।२।६०। इति ठक्।) ज्योतिर्व्वित्ता। इत्यमरः। २। ८। १४॥ (यथा, कथासरित्सागरे। २२। १३३।

"ततो मौहूर्त्तिकादेशादन्येद्युर्व्वरकन्यका।
सा मया परिणीता भूम्निलिताखिलबन्धुना॥"

दक्षकन्यामुहूर्त्तोद्भवदेवगणविशेषः। यथा, भागवते। ६। ६। ९।

"मौहूर्त्तिका देवगणा मुहूर्त्तायाश्च जज्ञिरे॥"

मुहूर्त्तोद्भवे, त्रि। यथा, भागवते।५।१३।२२।

"मौहूर्त्तिकादृष्टस्य समाप्तमाह मे
दुस्तर्कमूलोऽपहतोऽविवेकः॥"

म्रा, अभ्यासे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-अनिट्।) अभ्यासः पौनःपुन्येनानुशीलनम्। मनति सन्ध्यां ब्राह्मणः। इति दुर्गादासः॥

म्रच, संघाते। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) रेफयुक्तादिः। म्रचति पयसा शकून् लोकः। इति दुर्गादासः॥

म्रच, क म्रचये। लेहने। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा०-पर०-सक०-सेट्।) रेफयुक्तादिः। म्रचयं द्रव्यस्य द्रव्यान्तरेण योजनम्। क, म्रचयति घृतेनान्नं लोकः। इति दुर्गादासः॥

म्रचः, पुं, (म्रच+घञ्।) स्वेदावगूहनम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥ म्रचयश्च॥ (वधः। यथा, ऋग्वेदे। ८। ५०। १०।

"उयवाहुर्म्रचक्रला पुरन्दरो यदिमे द्यावह्नवम्।"

"म्रचक्रला वधकर्त्ता।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

म्रचयं, क्ली, (म्रच+कर्म्मणि ल्युट्।) तैलम्। इति हेमचन्द्रः। ३। ८२॥ द्रव्यस्य द्रव्यान्तरेण संयोजनम्। स्नेहनम्। राशीकरणम्। इति म्रचधातोर्भावेऽनट् प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

म्रद, म व ड चोदे। इति कविकल्पद्रुमः। (भ्वा०-आत्म०-सक०-सेट्।) रेफयुक्तः। चोदयूर्णीकरणम्। म, म्रदयति। व, म्रदा। ड, म्रदते कानने दन्ती। इति दुर्गादासः॥

म्रदिमा, [न्] पुं, (म्रदोर्भावः। म्रदु+"पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा।" ५।१।१२२। इति इमनिच्। "र ऋतो हलादेर्लघोः।" ६।४।१६१। इति ऋकारस्य रादेशः। "टेः।" ६।४।१५५। इति टेर्लोपः।) मृदुता। यथा, राजतरङ्गिण्याम्। ८। ५६६।

"म्रदिम्ना पापिनस्तस्य नाशायि क्रूरता जनैः।
मधुरिम्णो विषस्येव शक्तिः प्राणापहारिणी॥")

म्रदिष्ठः, त्रि, अतिशयेन मृदुः। मृदुशब्दादिष्ठप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

म्रदीयान् [स्] त्रि, अतिशयेन मृदुः। मृदुशब्दादीयसुप्रत्ययेन निष्पन्नः॥

म्रातन, क्ली, कैवर्त्तीसूक्तम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

म्रुच, उ इर् गत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्। क्वावेट्।) उ, म्रोचित्वा म्रोक्ता। इर्, अम्रुचत् अम्रोचीत्। इति दुर्गादासः॥

म्रुनुच, उ गत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) उ, म्रुचित्वा म्रुक्ता। इति दुर्गादासः॥

म्रेट, ऋ उन्मादे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) ऋ, अमिम्रेटत्। म्रेटति लोकः उन्मादतीत्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

म्रेड, ऋ उन्मादे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट्।) ऋ, अमिम्रेडत्। म्रेडति लोकः उन्मादतीत्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

म्लक्तं, क्ली, (म्लच्+क्तः।) चोरितम्।। यथा,—

"चोरितं सुषितं म्लक्तं प्रतीतन्तु प्रतीच्छितम्॥"

इति भूरिप्रयोगः॥

म्लानं, त्रि, (म्ले हर्षक्षये+क्तः। "संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः।" ८। २। ४३। इति निष्ठातस्य नः।) मलिनम्। यथा,—

"मलिनं कर्बरं म्लानं कश्मलञ्च मलीमसम्॥"

इति हेमचन्द्रः॥

(यथा, मार्कण्डेये। ६२। १६।

"स चिन्तयामास तदा किं म्लेषा गजगामिनी।
निश्वासपवनम्लाना गिरावत्र वरूथिनी॥")

दुर्बलम्। (यथा,—

"अन्तेषु शूर्णं परिहीनमर्थं
म्लानन्तथान्तेषु च मध्यमश्रयम्॥"

इति माधवकृतरुग्विनिश्चयस्य पाण्डुरोगव्याख्याने विजयेनोक्तम्॥ (म्ले+भावे क्तः। म्लानिः। यथा, मार्कण्डेये। ३५। २४।

"रथ्यावसथयज्ञानच्छुतुपानच्छानकर्म्मसु।
आचामेच्च यथान्यायं वाचो विपरिहाय च॥")

म्लानिः, स्त्री, (म्ले+निः। स च नित्। इत्युज्ज्वलदत्तः। ४। ५१।) कान्तिक्षयः। यथा, देवीभागवते। १। ९। १८।

"प्रेक्षकस्तु तदा ब्रह्मा देवी चैवान्तरीक्षगा।
न मम्लतुस्तदा तौ तु विष्णुस्तु म्लानिमाप्तवान्॥")

म्लिष्टं, क्ली, (म्लेच्छ+क्तः+"लुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धेत्यादि।" ७। २। १८। इति निपातितम्।) असम्बद्धवाक्यम्। तत्पर्य्यायः। अविस्पष्टम् २। इत्यमरः। १। ६। २१॥

म्लिष्टः, त्रि, (म्लेच्छ+क्तः।) अव्यक्तवाक्। म्लानः। इति मेदिनी। टे, २५॥

म्लुच, उ इर् गत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) उ, म्लोचित्वा म्लुक्ता। इर्, अम्लुचत् अम्लोचीत्। इति दुर्गादासः॥

म्लेच्छ, कि देश्योक्तौ। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा०-वा भ्वा०-पर०-अक०-सक० च-सेट्।) देश्या ग्राम्या उक्तिर्देश्योक्तिरसंस्कृतकथनमित्यर्थः। कि, म्लेच्छयति म्लेच्छति म्लेच्छः। अन्तर्विद्यामसौ विद्वान् म्लेच्छति धृतव्रत इति हलायुधः॥ अनेकार्थत्वादव्यक्तशब्देऽपि। तथा चामरः। अथ त्रिरूपमविस्पष्टमिति। म्लेच्छ अव्यक्तायां वाचि इति प्राचः। तत्र रमानाथस्तु। म्लेच्छति वटुर्यत्तं वदतीत्यर्थः। अव्यक्तायामिति पाठे कुत्सितायां वाचीत्यर्थः।

'तत्साहश्यमभावश्च तदन्यत्वं तदल्पता।
अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्त्तिताः॥'

इति भाष्यवचनेन नञोऽप्राशस्त्यार्थत्वात् इति व्याख्यानाय हलायुधोक्तमुदाहृतवान्। इति दुर्गादासः॥

म्लेच्छं, क्ली, (म्लेच्छस्तद्देशः उत्पत्तिस्थानत्वेनास्त्यस्य। अर्शआद्यच्।) हिङ्गुलम्। इति राजनिर्घण्टः॥ (तथास्य पर्य्यायः।

"हिङ्गुलन्दरदं म्लेच्छमिङ्गुलचूर्णपारदम्॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

म्लेच्छः, पुं, (म्लेच्छयति वा म्लेच्छति असंस्कृतं वदतीति। म्लेच्छ्+अच्।) किरातशबरपुलिन्दादिजातिः। इत्यमरः॥ पामरभेदः। पापरक्तः। अपभाषणम्। इति मेदिनी। छे, ६॥ म्लेच्छादीनां सर्व्वधर्म्मराहित्यमुक्तं यथा, हरिवंशे। १४। १५—१९।

"सगरः स्त्री प्रतिज्ञाञ्च गुरोर्व्वाक्यं निशम्य च।
धर्म्मं जघान तेषां वै वेशान्यत्वं चकार ह॥
अर्द्धं शकानां शिरसो मुण्डयित्वा व्यसर्जयत्।
यवनानां शिरः सर्व्वं काम्बोजानान्तथैव च॥
पारदा मुक्तकेशाश्च पह्लवाः श्मश्रुधारिणः।
निःस्वाध्यायवषट्कारा: कृतास्तेन महात्मना॥
शका यवनकाम्बोजाः पारदाः पह्लवास्तथा।
कोलसर्प्पाः समाहूया दर्व्वाचोलाः सकेरलाः।
सर्व्वे ते क्षत्रियास्तात धर्म्मस्तेषां निरास्तः॥
वशिष्ठवचनाद्राजन् सगरेण महात्मना॥"

शकानां शकदेशोद्भवानां क्षत्रियाणाम्। एवं यवनादीनामिति। अत्र यवनशब्दस्तद्देशोद्भववाची चवर्गद्वितीयादिः। यवनो देशवेगिनोरिति त्रिकाण्डशेषाभिधानदर्शनात्॥ *॥ तेषां म्लेच्छत्वमप्युक्तं विष्णुपुराणे। तथाकृतानि यवनादीनुपक्रम्य ते चात्मधर्म्मपरित्यागात् म्लेच्छत्वं ययुरिति। बौधायनः।

"गोमांसखादको यश्च विरुद्धं बहु भाषते।
सर्व्वाचारविहीनश्च म्लेच्छ इत्यभिधीयते॥"

इति प्रायश्चित्ततत्त्वम्॥ *॥

अपिच। देवयान्यां ययातेर्द्वौ मृतौ यदुः तुर्व्वसुश्च।